

Баштине обласних господара у средњовјековној Србији

Драгичевић, П. (2021). *Баштине обласних господара у средњовјековној Србији (историјско-географска студија)*. Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, стр. 305.

Александра Костадиновић – Рачић

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, Босна и Херцеговина
aleksandra.kostadinovic-racic@ff.unibl.org

Прошле године (2021), у издању Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, публикована је научна монографија др Павла Драгичевића под насловом *Баштине обласних господара у средњовјековној Србији (историјско-географска студија)*, која представља модификован текст магистарског рада, који је аутор одбранио 2009. године на горе наведеном факултету. Као што се може видјети из наслова књиге, иста припада области коју проучава историјска географија и, према ријечима аутора, има за циљ да лоцира и истражи баштинске посједе најугледније властеле у Србији XIV вијека (Драгичевић, *Баштине*, 7). Монографија има 305 страница и подијељена је на четири већа поглавља или цјелине – *Идентификација баштина*, *Баштине остале крујне властеле*, *Завршна разматрања* и *Библиографија*, у оквиру којих се налазе мања потпоглавља. Осим тога, али не мање по значају, књига садржи *Предговор*, уводни дио или како га је аутор насловио *Баштина у средњовјеков-*

ној Србији, *Закључак* на српском и на енглеском језику, *Рејсџар личних имена*, *Рејсџар географских назива*, те *Списак ирилоја*, у склопу којег је наведено осам карата, на којима су приказани баштински посједи угледне српске властеле XIV вијека, и њихово тумачење. На основу доступних историјских извора, прије свега дипломатичких и картографских, те литературе, Драгичевић нам доноси податке о областима у којима су се налазили баштински посједи доле поменуте српске властеле, затим о обиму, границама, временском периоду и начину стицања посједа, расправљајући, при томе, и о географском положају баштина, те о њиховом економском значају, како за тадашњу властелу, тако и за државу у цјелини.

Аутор у *Предговору* (7-15 стр.), у основном тексту, али и у напоменама књиге, наводи бројне изворе и литературу који су му били од драгоцене помоћи приликом писања монографије, упознајући, на тај начин, читалачку публику не само са објављеном

изворном грађом, већ и са именима многих аутора, који су у својим књигама и научним радовима, мање или више, проучавали горе поменути проблематику. С друге стране, Драгичевић нам указује и са каквим се све изазовима суочавао приликом писања монографије, истичући да је веома тешко и незахвално било проучавати границе баштинских посједа, из простог разлога што добар дио тадашњих градских, а посебно сеоских насеља, због честих „сеоба“ становништва, нису била стална, односно нису била искључиво везана за мјеста на којима су, у прошлости, првобитно настала, што је било узроковано низом фактора политичке, економске и социјалне природе. Самим тим, један дио насеља није успио, кроз историју, да трајно сачува своје називе, осим оних насеља у којима је становништво имало повољне услове за живот и рад, што их је, на неки начин, и везало да остану на одређеној територији. Међутим, и поред тога што су називи неких села остали сачувани или су дјелимично измијењени, аутор наглашава да није увијек једноставно, на данашњим топографским картама, пратити размјештај средњовјековних села, због тога што се често знало дешавати да се становништво неког села, из одређених разлога, премјести неколико километара даље од свог првобитног мјеста и након што су иста била наведена у одређеном документу. Осим тога, изворна грађа биљежи да поједина села имају исте називе, иако су се налазила у различитим областима, а имена су

могла добити по облику, положају, карактеристикама терена, распрострањености вегетације, стоке која се ту узгајала, затим по траговима ранијих рударских активности или остацима неких грађевинских објеката... Драгичевић нам, даље, саопштава да је нека насеља било немогуће лоцирати, а често су и историчари, у својим научним радовима, погрешно наводили локације неких села, што је, према његовим ријечима, утицало на то да се ни до данашњих дана није публиковао неки историјски атлас или топономастички рјечник, у којима би била наведена већина насеља која се помињу у нашој средњовјековној изворној грађи. Када је ријеч о питању убикације топонима из наших средњовјековних докумената, аутор је мишљења да би тај посао требало да обаве не само историчари, већ и филолози, географи, етнологзи и археолози, гдје би се свако, са свог аспекта, бавио одређеном темом, која је везана за горе наведену проблематику.

Уводни дио монографије под насловом *Баштина у средњовјековној Србији* (17-32 стр.) посвећен је општем појму баштине, гдје је Драгичевић резимирао и допунио закључке до којих је старија и новија историографија дошла у својим досадашњим историјско-географским истраживањима, указујући читаоцима, при томе, на одређене недостатке у истим, али и на недовољно истражене теме из наше средњовјековне историје. Аутор нас, такође, упознаје да су се баштине могле стећи не само војним заслугама, већ

и на друге начине – политичким браковима, поклоном или куповином посједа, али такви начини стицања и ширења баштина утицали су на то да се није могао утврдити њихов географски положај, нарочито ако о томе нису били сачувани историјски извори. Драгичевић нам у овом поглављу наводи и да се под баштинама нису увијек подразумијевали само територијални посједи, већ и мјесто рођења појединих особа, али и читава област којом је управљао неки српски владар или удиони кнез.

Прва цјелина монографије – *Идентификација баштина* (35-139 стр.), осим што дефинише појам обласни господар, подробно нам даје информације о сваком властелину понаособ, који су имали мањи или већи утицај у средњовјековној Србији, у XIV вијеку. Другим ријечима, аутор је детаљно истражио генезу настанка баштинских посједа Бранковића, затим Војиновића, Драгаша, Влатка Паскачића и насљедника, Балшића, Радослава Хлапена, Растислалића, Мрњавчевића, те кнеза Лазара и насљедника. У овом, али и у наредним поглављима књиге, Драгичевић је детаљно размотрио бројност, величину, сталност, карактер и распоред насеља на баштинским посједима, указујући да се значајан број баштина појединих обласних господара налазио у Македонији, што није било случајно, јер то је био правац којим се кретала српска експанзија на рачун све слабијег Византијског царства. Ширењем баштинских посједа у друге крајеве Балканског полуострва учвршћивала се, колико-

-толико, и српска етничка свијест на тим просторима. Упоредо са српском властелом, у нове крајеве долазило је и зависно сељачко становништво.

У другом поглављу књиге – *Баштине остале крујне властеле* (143-170 стр.), аутор расправља о оној властели која није имала статус обласних господара, иако су, по свом утицају, богатству и друштвеном положају, имали све предиспозиције за то, гдје нам доноси детаљне податке о деспоту Јовану Оливеру, великом војводи Николи Стањевићу и кесару Прељубу. Сва тројица, осим што су носили високе титуле и имали велики углед, владали су пространим државама; Јован Оливер владао је у источној Македонији, Никола Стањевић имао је своју државу у јужној Македонији, у околини Тиквеша, док је Прељуб управљао државом која је обухватала Тесалију.

Трећи дио монографије односи се на *Завршна разматрања* (173-195 стр.), гдје Драгичевић пише о географском положају баштина, затим о економском значају баштина, те о градитељској дјелатности. Што се тиче географског положаја баштина, аутор, у том сегменту поглавља, издваја два битна фактора, а то су величина и локација баштине, што је утицало и на друштвени статус власника баштине. Он је, такође, мишљења да су средњовјековни српски владари, својој најутицајнијој властели, давали у баштине мање, прецизно омеђене географске области, које су се одликовале по неким географским особеностима, а исте су се налазиле у оквирима њихових

каснијих области. Да се примијетити да су се све баштине налазиле у централним и јужним дијеловима Царства, те да се ниједна баштина српске властеле није налазила сјеверно од Косова. Како Драгичевић наводи, двије баштине налазиле су се на Косову, које везујемо за Бранковиће и кнеза Лазара Хребељановића, седам их је било у Македонији, гдје се помињу Драгаши, Влатко Паскачић, Радослав Хлапен, Прељуб, Никола Стањевић и, по свему судећи, Мрњавчевићи и Јован Оливер. По једна баштина налазила се у Хуму, али и сјеверно од Косова, гдје историјски извори биљеже Војиновиће, док су на подручју Зете били Балшићи. О баштини Растислалића, који су управљали облашћу на сјеверу Србије, нема, готово, никаквих података. Аутор, такође, указује да су све ове баштине биле смјештене на стратешки значајним мјестима, као што су битне путне комуникације, те градски и привредни центри, али и поред тога што су биле јака економска база оне нису имале пресудан значај приликом формирања великих области.

У оквиру трећег дијела монографије, Драгичевић се дотакао теме која се односи на економски значај баштина, гдје нас упознаје с тим да је главни разлог додјељивања истих био економске природе, из простог разлога што је свака баштина морала да оствари свој циљ, тачније да прехране свог сопственика и његову породицу, али и да задовољи материјалне прохтјеве властеле. Осим економског значаја баштина, аутор

нам даје увид и у градитељску дјелатност на властеоским баштинама, која се огледала у зидању баштинских цркава, које су се подизале што због психолошких што због друштвено-политичких фактора. Баштинске цркве биле су власништво онога ко их је и подигао, а њена величина и сјај указивали су на друштвени углед и економску снагу задужбинара. Драгичевић, даље, наводи да су се задужбине обласних господара могле подизати на баштинским територијама, затим ван баштинских територија, односно на земљишту које је откупљено или замијењено, а било је и властеле која није подигла своје задужбине. О свакој наведеној категорији, аутор нам доноси релевантне податке на које је наишао проучавајући историјске изворе и литературу о датој проблематици. Сходно томе, као градитеље цркава на баштинским територијама, он помиње севастократора Влатка, Бранковиће, Драгаше и војводу Николу Стањевића, док се међу онима који су подигли цркве ван баштинских територија наводе Јован Оливер, деспот Дејан, кнез Лазар, Балшићи, Вукашин Мрњавчевић и Радослав Хлапен. Од властеле без задужбина, аутор помиње кесара Прељуба и породицу Војиновић.

Након *Завршних разматрања*, Драгичевић нам, у *Закључку* на српском и на енглеском језику (197-208 стр.), даје кратак резиме о проблематици коју је разматрао у својој монографији, истичући, прије свега, проблеме са којима се сусретао приликом проучавања дате теме. Као један од проблема, он издваја недостатак

поузданих историјских извора, без којих није могуће утврдити ниједну баштину у њеном пуном обиму. Као други проблем, аутор наводи да поједине баштине није било могуће лоцирати на географској карти, јер се првобитна имена села нису сачувала у локалној топонимији, што, опет, указује да села нису била стална насеља, јер се тадашње становништво често, услед политичких, економских и социјалних разлога, „помјерало“ у друге крајеве, о чему је, већ, било ријечи у првом дијелу приказа књиге, који се односи на *Предговор* монографије.

Четврти дио монографије, ако тако можемо рећи, резервисан је за *Библиографију* (210–305 стр.), у оквиру којег се налази *списак скраћеница за називе цитираних часописа и зборника, затим топографских карата, објављених извора и литературе*, као и два регистра – *регистар личних имена и регистар географских назива*. Осим тога, аутор је књигу обогатио и са осам карата, од којих се седам налази у првом и у другом поглављу монографије, на којима

су приказани *Баштински њосједи Бранковића* (карта број 1), *Баштински њосједи Бранковића, у односу на околину* (карта број 2), *Баштински њосједи Драиаша* (карта број 3), *Баштински њосједи севастокрајора Влаика* (карта број 4), *Баштински њосједи деснога Стефана Лазаревића* (карта број 5), *Посједи Јована Оливера и манастира Леснова* (карта број 6), *Баштински њосједи Николе Стиањевића* (карта број 7), док се карта број осам – *Прељедна карта свих баштинских њосједа* налази на крају књиге.

Све напријед речено, јасно нам указује да ова Драгичевићева историјско-географска студија представља значајан допринос у проучавању једног дијела српске средњовјековне историје, те је топло препоручујемо не само онима чији је научно-истраживачки рад усмјерен на теме из поменуте научне области, већ и оној читалачкој публици која жели поближе да се упозна са овим, још увијек, недовољно истраженим сегментом српске прошлости.